

գունեցեալ տիրացու Կիրակոսին որդի տիրացու Նիկողոսին որդի տիրացու Տոնապետին ձեռամբն գրվեցաւ Հայոց թվին ՌՅԻԷ (1878) . եւ որ հան(դիպիք) մէկ (կրկնուած) հայր մեղայ մի ասէ . ամէն : Ծառայ Տեառն տիրացու Տոնապետին :

Այլ գրով . Ստեփան Յովհաննէան ,
Ստեփան Արծիւեան :

Հ. Ն. ԱԿՒՆԵԱՆ

ՆՄՈՅՅՆԵՐ ՍԵՐԱՍԻՈՅ ԺՈՂՈՎՐԳՎԱԿՆ ԲԱՆԱՀՅԻՍՈՒԹԵՆԷՆ

Հետեւեալ կտորները հաւաքած էի Սեբաստիոյ հայ ժողովրդական բանահիւսութենէն , երբ դեռ ուսանող էի նոյն քաղաքի Վարժարանին մէջ : Կը ցաւիմ , որ անկարող եղայ լրակատար հաւաքածոյ մը կազմելու : Իբրեւ յիշատակ Սեբաստիոյ պատմական եւ պատուական Հայութեան կը ներկայացնեմ այս տեղ փնջիկս , գէթ այսքանը կորուստէ փրկելու համար :

1. Հայ մամիկը իւր թոռնիկներուն կը սորվեցնէ աղօթքս .

Մարիամ մար ,
Աստուածամար ,
Ք՞ուն ես թէ արթուն .
— Ոչ քուն , ոչ արթուն :
Անմահութեան ջուր կը բխայ ,
Սարկաւազաց ձայնը կու գայ :
Ով որ այս ջուրէն խմէ ,
Հայրն ու Որդին խոստովանէ
Հուրն ինի չ'էրի ,
Ջուրն ինի չի խղզի ,
Դժոխոցը դռնէն չանցնի :
Ով որ այս աղօթքը լսէ
Աստուած անոր մեղքը չիչէ :

2. Երբ հաւատացեալը օրուան աշխատանքէն յոգնաբեռն ճրագը կը մարէ եւ աչքերը կը գոցէ , քնանալէ յառաջ հետեւեալ մաղթանքը կ'ընէ .

Ահա մտայ հողվարդ ,
Հոգիս քեզի ամանաթ ,
Սուրբ պահապան հրեշտակ :

Ադն ու խաչը բարձիս վրայ ,
Սուրբ Աւետարանը բերնիս վրայ ,
Ընտոր մըտայ աւազան ,
Անանկ մտնեմ գերեզման :

3. Տան դուռը դոցած ատեն հետեւեալ մաղթանքը կ'ըսեն .

Երեք երեք աւելցին ,
Երեք խաչեր կազմեցին .
Աս տունն էրէր անի ,
Տաճարն Սողոմոնի :
Հայրն ախլէ , Որդին փակէ ,
Քրիստոս Աստուած չար խափնէ :
Դուռն էկողը քար կ'ըլլի ,
Էրզիքն էկողը երկաթ կ'ըլլի :

4. Երբ մանուկը խոստով ունենայ , մայրը հետեւեալ մաղթանքը կը կրկնէ .

Քրիստոս մեր տունը հուր է ,
Օթեւանը մսուր է ,
Մնքարը բարձր է ,
Կերթէ տէօշէկ ,
Գարէ հացիկ ,
Խոս պնակիկ ,
Կուճուկ գթալիկ :
Հօրը աղեկութիւնը ,
Մօրը գէշութիւնը ,
Այլ չի բռնէ
Այս մանկան խոստովը :

5. Եթէ գիշերը քունը չգայ ու չար խորհուրդներ տանջեն մարդը , հետեւեալը պէտք է աղօթել .

Կրակը մարեցաւ ,
Չարը խափանեցաւ ,
Չար սատանան հալածեցաւ :
Պօղէս Պէօյէս յերթիք ելան ,
Հաճի Յակոբ դուռը ելան :
Անդ(ի)էն երեք ձիաւոր եկան .
Երեքն ալ խատապուէր էին :
Կէս գիշերը դուրս ելայ ,
Մէկ գօրաւոր սուրբ տեսայ .
Ինտոր տեսայ սարսափեցայ ,
Ըսի . Տէր , քու անունդ ի՞նչ է :
— Իմ անունս սուրբ Մարգիս է :
Սուրբ Մարգիս , սուրբ Օհան ,
Սուրբ Նշան , էրկէր Օհան ,
Երեք մէկ դուռ բաց իջան ,
Հաց կերան , գոհացան ,
Բաժակ խմեցին ուրախացան :
Յեան առաջքին ժամ կայնեցան ,

Քու ժողովուրդ , Տէր , միաբան ,
Քեզ օրհնեցին հազար բերան :
Լուս ի լուսին ,
Կուս ի կուսին ,
Լուսն է վառ ,
Վառ առջեւնին ,
Աստուայ բանն է բերնին ,
Աստուայ գիրն է ճակատին :
Ելաւ գնաց սուրբ Տաճարին ,
Խոնկը գօտին ,
Մէմը ձեռքին :

6. Սուրբ Կարապետի գովքը¹ .

Սուրբ Կարապետ խորան խորան ,
Մէջն ալ իլլիք Աւետարան .
Եկէք կարգանք մէջմէկ բերան ,
Մուրատատուր սուրբ Կարապետ :

Սուրբ Կարապետ եմ գնացեր ,
Պասկէր օրան եմ քնացեր :
Մուրատոս առեր չեմ իմացեր .
Մուրատատուր սուրբ Կարապետ :

Սուրբ Կարապետ կանանչ փառչեր ,
Ոտքերուդ կու գան ճահիլ մանչեր .
Մատաղ ըրէք սեւ սեւ դոչեր
Մուրատատուր սուրբ Կարապետ :

Սուրբ Կարապետ բերին կայնեցուցին ,
Ոսկի շուրջառն ալ հազցուցին .
Քրիստոս Տէրը գերկը մկրտեցին .
Մկրտատուր սուրբ Կարապետ :

Սուրբ Կարապետ կանանչ դաշտեր ,
Մէջն ալ իլլիք խաչապաշտներ .
Քրիստոս Տէրը մեր հետ հաշտ էր .
Եկէք երթանք սուրբ Կարապետ :

Սուրբ Կարապետ բարձր տեղ է ,
Բոլոր իլլիք ծառ ու տեղ է
Ամէն պտուղ տէրտի գեղ է
Տէրտի տէրման սուրբ Կարապետ :

7. Որչափ մօտիկ եւ մտերմիկ կը գգայ հաւատացեալը երկնային հակներու հետ , յայտնապէս կ'երեւի հետեւեալ տողերուն մէջ :

Յիսուս Որդին հարիկս ,
Աստուածածին մարիկս .
Բարի հրեշտակը աղբարիքս ,
Սուրբ կուսանք զբրվարիքս :

¹ Սուրբ Կարապետ Սեբաստիոյ վանքերէն մէկէն էր :

Ահա մտայ գերեզման ,
Հոգիս քեզի պահ կու տամ .
Մինչեւ առաւօտեան :

Աստուածամար ,
Լուսնակամար :
Հոգիս տամ քեզի համար ,
Իս մի տանիք մութն ու խաւար .
Մէկիկ որդուդ հոգուն համար ,
Արքայութեան դուռը ցըցուր .
Դժոխքի դռնէն անցուր ,
Իմ չար մեղքը ինծի ճանչցուր ,
Բարի միտքդ ինծի գիտցուր :

Եկէք էրթանք Եկեղեցի
Եւ ծունկ չօքինք սուրբ Տաճարի .
Աղաչանք ընենք մեզի համար :
Եռմար եռմար եւ Մարիամ մար ,
Ոչ քուն եմ եւ ոչ արթուն եմ :
Երազ տեսայ գարհուրեցայ ,
Կը վախեմ որ քեզի բսեմ .
Մի' վախեր , Մարիամ մար , մի' վախեր :
Մեր Տէրն եկաւ Երթմ քաղաք ,
Այս փէշեր փոեցին ,
Երեսին փոշին սրբեցին ,
Տաք թասը գլուխն անցուցին ,
Աղու գեղը բերանն ի վար լիցուցին :
Խաղ ու կոպիտ թուք երեսին :
Մատները դամիչ խաղցուցին :
Մարիամ մար , որդիդ ես թաղեր .
Մի' սեր մարիկ , մի' սեր .
— Հացէնիդ գեղէն ըլլայ ,
Ձրէնիդ ըմպուն ըլլայ :
Երկինք գիտենք խափանեցաւ ,
Երկնից աստղերը թափեցան .
Լոյսն լոյս սուրացաւ ,
Լոյս գերեզմանը բացուեցաւ :
Աղամ Եւան ուրախացաւ
Սատանաներն օխտը դաթն անցաւ .
Ով որ յիչէ այս աղօթքը
Աստուած անոր չիչէ մեղքը :

Տէր , ողորմեա , Տէր , քեզ մեղայ .
Վայ ան աւուր որ ես եղայ :
Հէլալ հէրամ չըսի կերայ :
Յերկան ճամբան իմ գնալու ,
Փոշոտ ոտովս իմ կոխելու :
Չունիմ պաշար հետ տանելու .
Քրիստոսուս ջուրապ տալու :

Անդէնք մազէ կամուրճ է .
Արդարը թուաւ անցաւ
Մեղաւորը հուրն էրեցաւ :

Աստուածածնայ գովքը:

Մարիամ մար, քնքուչ ես .
Քննց արեգակը արդար ես,
Քննց լուսնկան պայծառ ես:
Ոսկի պտուղ բերան ես:
Աստուածածին մեղայ քեզ:
Քրիստոս Տէրը հուր էր,
Տեղը կովու մտեր էր:
Թթու թանկի,
Կուճուկ գթալիկ
Էրած հացիկ,
Քրիստոս Տերոջ հրամանքով:

Մանուկի մը հիւանդութիւնը երկնային
մարմիններու ազդեցութեան վերադրելը միայն
Հայոց մէջ նախապաշարուած մը չէ եղած:
Շէջքսիւր իր թատերգութեանց մէջ յաճախ
կը յիշէ չար աստղերու ազդեցութիւնը: Այս
չար աստղը վանելու համար Հայ մայրը կը
կրկնէ:

Մանուէլ, Սամուէլ Ազամէն:
Աստուածածնայ քաղցր կաթովը,
Չար աստղ, քեզ կապեցի, կապեցի:
(Կրկնէ երեք անգամ խաչակնքելով):

Լուսինկա,
Ոսկի ինկայ:
Բետիկ ի վար ոտքիդ ինկայ:
Ծեր գնացիր, մանուկ եկար:
Վարձըս բեր, մեղքս տար:
Հայր, մեղայ,
Հողիդ ու ջրիդ:
Հայր, մեղայ,
Ծառիդ ու ճղիդ:
Հայր, մեղայ,
Ստեղծուած ծառայիդ:

Տղայոց մաղթանքը Արեւին:

Արիւ, եկուր, շուք, գնա .
Տէրտէր պապան տուն կու գայ:
Լէլէլու բապուճ տամ,
Սունկ տամ, մէօմ տամ,
Տէստի մը ջուր տամ:
Լողցեր լողցեր տուն եկուր,
Իրացներուն բարեւ տուր .
Ինձ ալ արեւ տուր:

8. Երբ մայրը լողանք կու տայ իր պզտիկին,
ոչ միայն անոր մարմինին մաքրութեանը
հոգ կը կր տանի, այլ նաեւ զայն տեսակ

մը մարմնակրթանքի կ'ենթարկէ պատշաճա-
ւոր եւ ոչ ցաւցնող շարժումներով, մինչդեռ
կը կրկնէ .

Ղուլած զուլած թեւեր ըլլա (թեւերը կը
չարժէ) .
Ծով ծով աչեր ըլլա (աչքերը կը չիէ) .
Բայլա քթիկ ըլլա (քիթը կը բռնէ) .
Ղութի բերան ըլլա (բերանը կը սխմառկէ) .
Հըմմէ հրամմէ ըսես (քաղաքավար ըլլաս) .
Էրկան վզիկ ըլլա (զլուխը բռնած մար-
մինը կը կախէ) .

Կովերդ կըթվան ըլլա:
Հաւերդ անան ըլլա:
Տալարդ սիրիւ ըլլա:

9. Մայրական գովեստ .

Աչուկն է՝ աչուկը (ցոյց կու տայ ամէն
անգամ) .

Կըլմանի ժամուն խաչուկը .
Կտիկն է՝ կտիկը (ծնօտ)
Կըլմանի ժամուն կօթիկը .
Կոնակն՝ է կոնակը,
Կըլմանի ժամուն դոնակը .
Բերանն է՝ բերանը,
Կըլմանի ժամուն խորանը:

10. Քներգ .

Թոմպուլ թոմպուլ պըտըտիկ,
Իմ գանուկս մէկ հատիկ:
Վաղը քնէն արթըննայ,
Շարժէ թեւերն ու տոտիկ:
Աս ինչ աղուոր հայրիկ է,
Մանչը ինձի կը ձգէ:
Սփէ աչուիդ անուշիկ .
Տոնտուրդ ձագիկ հերիք է:

11. Զբօսանքի երգ .

Ծափիկ ծափիկ ծիրանի,
Կարմիր խնձոր վանեցի:
Աղջիկներուն ճուղակցի .
Մէկ աղջիկն ինչ չմնաց:
Գլխի վայր գետը գնաց:
Աղջիկ, դարձիր, տուն եկուր,
Քու փայտ գօտիս մնաց:

12. Հայ մամիկը տաքուկ թոնիրին շուրջ
իր թոնիրիկին կը սորվեցնէ անունները մատ-
ններուն:

Ձեռքն իբր ընտանիք:

Հայրը բութամատ,
Ոչխար մը գնեց .
Մայրը ցուցամատ,
Ջատիկին մորթեց .
Տղան միջնամատ,
Մորթեց ու քերթեց .
Քուրը մատնեմատ,
Տափիկեց ու եփեց .
Փոքրիկ ճկոյթն ալ
Նէմ նէմ ծամեց:

Ձեռքը իբր լուսային տեսարան:

Բութամատը կ'ըսէ .
— Գալ կու գայ:
Յուցամատը կ'ըսէ .
— Ուսկի՞ց կու գայ:
Միջնամատը կ'ըսէ .
— Լեռնէն կու գայ:
Մատնեմատը կ'ըսէ .
— Ատանկ է նէ ես կը փախիմ:
Ճկոյթը կ'ըսէ .
— Ես ալ կուճուկ իմ,
Քու վրայ կ'ելլեմ կը փախիմ:

13. Էջը ամենաօգտակար կենդանիներէն
մէկն է Արեւելքի մէջ: Բայց լաւատես հայուն
համար մինչեւ իսկ իր սատկած էջը . փոխա-
նակ ողբի, օգակարութեան, թէեւ երեւա-
կայական, կարգ մը խորհրդածութեանց դուռ
կը բանայ: Լսենք այս դիւցապներգութիւնը .

Ազուէր եղաւ,
Էջս մեռաւ:
Կաշին աղուէր
Կարպետ կ'ըլլայ .
Աչքը աղուէր
Հէյլի կ'ըլլայ .
Բերանն աղուէր
Ջաղացք կ'ըլլայ .
Ճըռուին աղուէր
Պասթօն կ'ըլլայ .
Աղիքն աղուէր
Աւել կ'ըլլայ .
Ձեռքը աղուէր
Մաշա կ'ըլլայ .
Քիթը աղուէր
Չուռնա կ'ըլլայ .
Անկաճն աղուէր
Դգալ կ'ըլլայ .
Գլուխն աղուէր
Թոխմախ կ'ըլլայ:

14. Չաւեշտ .

Ալոճէնի,
Կուճէնի .
Ուէվ օր թըծծէ
Թին յելլէ .
Թիպոչուն
Վերն ելլէ:
Ամպուխ չըպուխ,
Քիթիլ բամբակ,
Հոս մոս,
Տիւմպէլէկ .
Թը՛ս:

15. Հանելուկ .

Երկու սուն (ոտքերը) .
Սունին վրայ տուն (երան) .
Տունին վրայ պօռու (վիղ) .
Պօռուն վրայ ջաղացք (բերան) .
Ջաղացքին վրայ աղբուր (քիթ) .
Աղբուրին վրայ հէյլի (աչքերը) .
Հէյլիին վրայ պայիբ (ճակատ) .
Պայիբին վրայ շայիբ (մաղ) .
Չայիբին վրայ տավար (ոջլուտ գլուխ):

16. Բարի եւ աշխատասէր Հայ տան-
տիկինը իր բարեպաշտութեան եւ իմացական
կարողութեան ապացոյցը կու տայ երբ ան իր
լեզուով եւ իր հասկցողութեամբ կ'երգէ
իր զանազան գործառնութիւնները . այսպէս
խմոր թխած ատեն ո՛վ չէ լսած այն մաղ-
թանքը որ իր աշխատանքը կը պսակէ հե-
տեւեալ յատկանշանական բառերով մինչ
խմորը կը խաչակնքէ .

Խմոր, խմոր, հրեշտակ,
Ես մեղաւոր մարդու վաստակ .
Դուն արդար եղան վաստակ:
Մեղաւոր էի
Քեզ տաժնեցի .
Մեղայ քեզ խմոր,
Ես ժամ կ'երթամ,
Դու ետեւէս
Թէ՛զ կու դաս:

Քառեակ անյիշաչարութեան:

Չարիս խորաթողին,
Բաղնիքն էրթամ .
Բարիս խորաթողին,
Հաշնիքն էրթամ:

Չարիս խորաթողին,
Բարի տաս.
Բարիս խորաթողին,
Արքայութիւն տաս:

Մաղթանք պաշտպանութեան:

Թաժա հացի Փէղ (հոտ) կու գայ,
Ելէք նէյէցէք ո՞վ կու գայ:
Երեք ձիւտոր մարդ կու գայ
Պողոս, Պետրոս, սուրբ Ստեփանոս.
Փիլոննիդ յերթիցս ծածկոց ըլլա,
Գաւազաննիդ դռանս գոց ըլլա.
Դուռս եկողը քար կըլայ,
Էրթիքս եկողը երկաթ կըլայ:

Ձեռքը կեռացած ատեն:
Մաղիս հատովը
Ճանկս լեցընես:

17. Փոքրիկ տղայք երբ բարտի ճիւղին
կեղեւը կը հանեն սուլիչ ընելու համար՝ հե-
տեւեալ քառեակը կը կրկնեն, մինչդեռ զայն
կը թուցնեն կամաց մը ծեծելով:

Պօռու պօռու պոռեստան,
Մատդ դնեմ մատնեստան:
Ի՞մ չես, քուկ չես,
Քօր սատանայի՛ն ես:

Համայնք Յ. Գ. ՄՈՍԿՈՅԵԱՆ

ԹԻՓԼԻՍԻ ՀՆՅՎԱԿԱՆ ՊԵՆԹՆՆԵՐՈՒՄ

1. ԽՕՁԻՎԱՆՔԻ ԳԵՐԵՁՄԱՆԱՏԱՆԸ

Տեսե՛լ էք Խօջիվանքը:

Բարձրացէք Թիֆլիսի Հաւարարը եւ
Ռօզալահայի հրապարակով մտէք Խօջիվանքի
փողոցը: Ահա այդտեղ է պատմական մեծ
պանթէոնը:

Հազարաւոր կրանիտէ տապանաքարեր,
մարմարէ արձաններ եւ կոթողներ՝ տարբեր
երանգներով ու ստիւներով կերտուած, եր-
կաթէ գեղեցիկ վանդակապատներով ու ծա-
ռերով զարդարուած, գրաւում են ձեր ուշա-
դրութիւնը եւ համակում ձեզ ծանր ու խոր
թախիծով...:

Հազարաւոր կարճ, բայց յուզիչ արձա-
նագրութիւններ, թախիծոտ բանաստեղծու-

թիւններ ու քառեակներ, անպաճոյճ յիշա-
տակագրեր եւ համը թուականներ խօսում են
ձեր սրտի, ձեր դիպացումներէ հետ, յուզում,
ալեկոծում ձեր հոգեկան աշխարհը: Ամէն
մի շիրիմ, ամէն մի կոթող, ամէն մի ար-
ձան ունի իր յուզիչ պատմութիւնը, իր դրա-
ման, իր ողբերգութիւնը:

Ո՛րքան պայծառ, լուսաւոր դէմքեր
նկատուում են ձեր աչքերի առաջ, ո՛րքան
ազիզ սրտեր պատկերանում:

Այդ պանթէոնում են հանդէսում հայ դրա-
կանութեան, արուեստի, կուլտուրական յե-
ղափոխութեան, քաղաքական վերածնութեան
բազմաթիւ մշակները—խմբագիրները, հրա-
պարակախօսներ, պօէտներ, երաժիշտներ,
նկարիչներ, քանդակագործներ, ճարտարա-
պետներ, դերասաններ, վիպագիրներ, պատ-
մաբաններ, որոնք կերտել են տարբեր դարա-
շրջանների պատմութիւնը, արձարծել նոր
գաղափարներ, ծածանել նոր դրօշներ եւ
հարթել են նոր ուղիներ: Պայքարել են նրանք
ժամանակի կուլտուրական յետամնացու-
թեան, կենցաղային անտարապաշտութիւն-
ների, ճնշումների դէմ եւ ժողովրդի տար-
բեր խաւերին առաջնորդել դէպի լուսաւորու-
թիւն, դէպի կուլտուրա եւ գիտութիւն: Այդ
վեհ իրէջանների իրազորման համար պայ-
քարել են նրանք վճռական կամքով, ան-
վկանդ տոկունութեամբ եւ նուաճելով բազ-
մաթիւ խոչընդոտներ, քայլել են յաղթանա-
կից յաղթանակ: Նրանցից շատերն ընկել են
պայքարի հէնց կէս ճանապարհին, շատերը՝
բարձունքների վրայ...:

Այսօր չկան այդ լուսաւոր, պայծառ
դէմքերը. նրանք յաւիտեան բաժանուել են
մեզնից, թողնելով միայն իրենց գործերն ու
չիրիմները: Նրանց յիշատակի ամենավերջին
կոթողներն են այդ շիրիմները, որոնց վրայ
քանդակած են նրանցից շատերի վերջին
կտակները, վերջին խօսքերը...:

Կանգ եմ առնում իւրաքանչիւր տապա-
նաքարի, իւրաքանչիւր արձանի առաջ եւ
կարդում մէկը միւսից աւելի յուզիչ, մէկը
միւսից աւելի թախիծոտ արձանագրութիւն-
ները, որոնք պատմում են ամէն մէկի կեանքը,
զժազրում ամէն մէկի պատկերը:

Բայց միայն Խօջիվանքը: Անցէ՛ք Վե-
րայի գերեզմանատունը, շրջէ՛ք Վանքի մայր-
եկեղեցին, մտէ՛ք Ս. Գէորգի եւ Կուկիայի
գերեզմանատները: Քանի՛ քանի՛ վշտաբեկ,
թախիծոտ թափօրներ համախմբուել են այդ

պանթէոններում եւ հողին յանձնել անման,
ազիզ սրտեր, թախիտէն տաղանդներ:

Մի խոր եւ ծանր թախիծ յուզում, թախ-
ծում է սիրոս: Նրանցից շատերը հանդէսում
են հողի մէջ առանց յուշարձանների, առանց
տապանաքարերի: Շատերի գերեզմանների
թումբերը հարթուել, հաւասարուել են հո-
ղին եւ անհետ կորել: Ո՞վ կարող է ցոյց տալ
գերասաններ Միհրդատ Ամերիկեանի, Թու-
րեանի շիրիմները, ո՞վ կարող է մատնանշել
նկարիչ Ներսիսեանի հողաթումբը. թերեւս
փորել են նրանց գերեզմանները եւ նորերը
թաղել: Ո՞վ գիտէ գայ մի օր, որ անյայտա-
նան դեռ շատ թանկագին շիրիմներ եւ արձա-
նագրութիւններ: Անհրաժեշտ է փրկել ժա-
մանակի կլանող ժանիքներից: Ահա այդ գի-
տակցութեամբ ամէն մի յիշատակագիր, ա-
մէն մի թուական պոկելով արձանների, տա-
պանաքարերի եւ կոթողների վրայից, յանձ-
նում ենք դրականութեան պատմութեանը:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ
(1845—1892)

Միայն երկու անուն — Գրիգոր Արծրունի
եւ «Մշակ»: 70—80ական թուականների հայ
հրապարակախօսութիւնը եւ գրական — կուլ-
տուրական կեանքը մեծ մասամբ կապուած
են այդ երկու անունների հետ:

«Մշակ» եւ Արծրունի — դար անողք,
վճռական եւ համարձակ մի պատերազմ է
պատմաշրջանի խաւարի, անշարժութեան,
թմրութեան եւ անկուլտուրականութեան
դէմ, մարտական մի պայքար է հիմ սերնդի
գաղափարախօսութեան դէմ: Դա մի կողմ է
դէպի լուսաւորութիւն, ինքնաճանաչութիւն
եւ ինքնագիտակցութիւն: Դա մի նոր դրօշ
է՝ կրակոտ բնարաններով: «Հիւսիսափայլ»
յառաջադիմական պայքարի շարունակութիւնն
է այդ պայքարը: Ահա թէ ինչու Արծրունու
անունն առանձնայատուկ տեղ է գրաւում հայ
լրագրութեան եւ հրապարակախօսութեան
պատմութեան մէջ:

1892 թուականի Դեկտ. 19ին ընկաւ դա-
րաշրջանի տաղանդաւոր այս հրապարակա-
խօսը, ընկաւ 20 տարուայ անողք եւ վճռա-
կան պայքարից յետոյ: Նրա յանկարծակի
մահը խոր վշտով համակեց հայ հասարակու-
թեան բոլոր խաւերին: Մօտ 400 ցաւակցա-
կան հեռագիրներ ստացուեցին ամէն կողմից

— Անդրկովկասից, Ռուսաստանից եւ ար-
տասահմանից:

Դեկտեմբեր 27ին Թիֆլիսի հասարակու-
թիւնը կատարեց նրա թաղումը՝ մեծ շքով:
Նրա դագաղը քաշում էին հօթը դիակառք եւ
հետեւում մի քանի տասնեակ հազարաւոր
յուզարկաւորներ:

Ուշից տասը տարի անց, 1902 թ. Դեկ-
տեմբեր 22ին, կիրակի, նրա մահուան տաա-
նախակին, հայ հասարակութիւնն իր սի-
րելի մշակի հողակոյտի վրայ կանգնեցրեց
մի յուշարձան:

Կանգնած արձանի առաջ համակուած
ծանր եւ թախիծոտ զգացումներով, դիտում
եմ տաղանդաւոր հրապարակախօսի վերջին
կոթողը: Դա միապաղաղ, անարուեստ ժայռի
մի կտոր է, ինչպէս ինքը, երկաթէ կամքի
տէք, մարտնչող կրակոտ հրապարակագիրը:
Ներքեւում հանդէսում է նոյն ժայռից յղկուած,
մոյգ մարմարոնի նման փայլող հաստ պա-
տուանդանը, որի հարաւային ճակատին փո-
րագրուած է.

1845—1892

Այդ յամը թուերը պատմում են ձեզ Ար-
ծրունու ծննդեան եւ մահուան մասին:

Ժայռի կրծքին, յղկուած փոքրիկ մի
տարածութեան վրայ, կարդում եմ ոսկեգօծ
տառերով փորագրուած խմբագրի ստորա-
գրութիւնը.

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Այդ ստորագրութիւնն են կրել նրա այն-
քան վարպետ գրչով գրուած առաջնորդները,
որոնք բնորոշ են իրենց պարզ եւ կտրուկ
վերնագրերով. «Երէկ, այսօր, էգուց», «Ռուֆ
եւ մեմֆ», «Ո՞ւմն եմք խաբոււմ», «Մեմֆ ձեզ
կը մերկացնեմք»:

Ի՞նչ է ներկայացնում ապառաժէ կոթողն
իր կառուցուածքով եւ բովանդակութեամբ:
Դա 20 տարուայ հերոսական աշխատանքի,
պայքարի եւ յաղթանակի սինքրօն է: Մա-
հարձանի նկարը գծագրել է նկարիչ Գէորգ
Բաշինջաղեանը, որին Արծրունին այսպէս է
կտակել իր կամքը:

«Ես կ'ուզեի, որ գերեզմանիս վրայ դրած
լինէր պարզ ժայռի կտոր եւ նրա վրայ կար-
դացուէր սուկ ազգանունս»:

Եւ ժամանակի ինտէլիգենցիան իրագոր-
ծեց հրապարակախօսի վերջին կտակը: